

і ў новым стагоддзі, таму што яны ад душы і сэрца, святло якіх ахінае нас сваімі промнямі і дазваляе верыць у лепшае.

Вершы Адама Русака пакладзеныя на музыку многімі славытымі кампазітарамі Беларусі. Сярод іх Уладзімір Алоўнікаў (“Аршанская старонка”, “Лясная песня”, “Беларусь-Радзіма”, “Прывітальная”), Генрых Вагнер (“Ціхі вечар”), Іван Кузняцоў (“Застольная”, “Звіняць над краем песні”, “Мой край”), Дзмітрый Лукас (“Узнялося сонца яснае”), Ігар Лучанок (“Дзе ты, зорка мая”, “Я нікому цябе не аддам”, “Стаяць над Нёманам дубы”), Ісак Любан (“Бывайце здаровы”, “Толькі з табою”, “Не шукай”), Канстанцін Паплаўскі (“Сярожка”),

Рыгор Пукст (“Край мой любімы”), Нестар Сакалоўскі (“Чырвоная вярцінечка”), Леанід Свєрдэль (“Лаўскі бой”), Юрый Семяняка (“Не за вочы чорныя”, “Дняпро”), Леанід Смялкоўскі (“Мой Нёман”), Аляксей Туранкоў (“Прыйдзі, мой любы”), Генадзь Цітовіч (“Калгасны вальс”) і інш.

Літаратурны партрэт паэта «“Калі песня душу грэе...”: Лёс і песні Адама Русака», намалёваны Алесем Андруковічам, друкаваўся ў травеньскім нумары нашага часопіса ў 1994 г., тамсама можна знайсці тэксты і ноты песняў на вершы А. Русака “Дзе ты, зорка мая”, “Лясная песня”, “Не за вочы чорныя”, “Не шукай”, “Толькі з табою”, “Ціхі вечар”, “Як правёў мяне Цімох”. Песня “Бывайце здаровы” змешчана ў снежаньскім нумары за 1992 г.

Майстэрства слова

Алена БАГАМОЛАВА

“Я АБ ДАЖДЖЫ ВЯСЁЛЫМ МАРУ...”

СТЫЛЕЎТВАРАЛЬНЫЯ ВОБРАЗНЫЯ СРОДКІ ПАЭТЫКІ ВІКТАРА ШНІПА

Паэзія Віктара Шніпа – гэта цікавы і непаўторны свет. Свет, у якім усё жыве-ажывае: дрэвы, зіма, мяцеліца, адзінокі ліхтар... Ды інакш і быць не можа ў сапраўднага мастака слова: толькі паэту з вытанчаным успрыманням дадзена ўбачыць, як “рэха блудзіць на тайзе”, а “завірусе ссеклі крылы”, і яна “за аленьмі паўзе”, ці пачуць, як “каса ступела, просіць адпачыць”. І, напэўна, няма такой тэмы, якой не закранаў бы аўтар у творах... Гэта яшчэ раз гаворыць пра тое, што Віктар Шніп – паэт шматграннага таленту, глыбокага пачуцця: эмацыйна і вобразна ён апявае прыгажосць нашай радзімы, яе мову, гісторыю, аддае даніну волатам нашай літаратуры (Ф. Багушэвічу, Я. Купалу, У. Караткевічу, Л. Геніюш і інш.), іранізуе са свайго сучасніка.

Асэнсоўваючы свет, прапускаючы яго праз прызму ўласных пачуццяў і асацыяцый, творца карыстаецца ўсім багаццем нашай мовы. Аснову моўнай тканіны яго вершаў складае лексіка агуль-

наведомая, стылістычна нейтральная. Аднак паэтычны радок В. Шніпа не пазбаўлены і дыялектызмаў, неалагізмаў, прастамоўяў, што надае творам пэўную дакладнасць, экспрэсію: *На лютнях зайграюць анёлы, і ўспыхнуцца ружы найкол; І позна вяртаўся з мястэчка бяссілы; І цябе называў ён жаною, ды глядзеў на красотак другіх; Бо пра Айчыну думалі з табой, якую аніколі не пакінем, нібы лісты асіну ў лістабой; І доктар сабакам валокся за ёй; Я б у Альпах знайшоў сабе кралю і сваю б падарыў ёй любіў.*

Найбольш ужывальным вобразным сродкам увогуле і ў паэтычнай мове ў прыватнасці з’яўляецца **эпітэт**. Гэты троп лаканічна, вобразна-дакладна выяўляе аўтарскія асацыяцыі, эмоцыі. Аналіз фактычнага матэрыялу сведчыць, што адметнасць паэтычнага стылю Віктара Шніпа складаюць эпітэты, выражаныя **дзеепрыметнікамі**: *Сівелая трава зімы чакае; Над светам у птушках зніжэлае неба; Пакуль яго [шчася] ў свеце здзічэлым шукалі; Лазняк, зімой сагнуты ў крык; Асірацелы шпак; Праляцеў устрывожаны вецер; Сляза акамянелая [маладзік] у леса над душой; Чорнай помстай кіпіць звадзянелая кроў; Быццам забітае слова “люблю” ціха пакінула нашу зямлю; Сівелы крумкач; Наш горад стамлёны; Войк пасівелы.*

Такім чынам, эпітэты, перададзеныя праз дзеепрыметныя звароты, сэнсава набліжаюцца да дзеяслоўных метафар, але ўяўляюцца нам больш лаканічным сродкам моўнай выразнасці, бо дазваляюць аўтару ў малую форму ўкласці глыбокі сэнс: *Бо дзень прайшоў, аплаканы вятрам; Па горадзе, залітым цішынёй...*

Алена Міхайлаўна Багамолава – мовазнаўца. Кандыдат філалагічных навук. Дацэнт кафедры беларускай мовы і літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры. Закончыла Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1988), аспірантуру пры Беларускім дзяржаўным педагагічным ўніверсітэце імя Максіма Танка (1994).

Прадуктыўным сродкам паэтычнай мовы В. Шніпа з'яўляюцца таксама як а с н ы я п р ы м е т н і к і, ужытыя ў пераносным значэнні: [Вецер] свой лёс бяздомны праклінаў; Я аб дажджы вясёлым мару; І самотны дымок весялее; Смяротны вецер гоісае па полі; Мне зараз не хапае іх цяпла і шуму задуменнае ракі; І храм той нямы, што людзей абуджаў да любові, спагады; Я праз сад прамяністы, зняўшы шапку, іду; Яны [іскры] лятуць да спелых зорак; Звон падкоў грымотны.

Асабліваю мілагучнасць і відочнасць паэтычнаму радку Віктара Шніпа нярэдка надаюць эпітэты, выражаныя якаснымі прыметнікамі з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі (-еньк-, -ютк- і інш.), а таксама з суфіксамі -ат-, -іст-, -аст-: Жыве яшчэ сівенькая бабуля, што ля ракі ў сівенькай хаце; Ён прачнуўся за чарнюткім скляпеннем; Сава з жайцюткімі вачыма; А ля чібатых лоз абудзіцца трава.

Высокай эмацыйнасцю валодаюць, на нашу думку, паэтавы злітныя, або дваіныя, эпітэты ў выглядзе складаных прыметнікаў ці дзеепрыметнікаў. Менавіта такі від тропы гаворыць пра схільнасць аўтара да словатворчасці, пра абстрагаванасць яго мыслення, што дазваляе стварыць непаўторныя, аказіянальныя азначэнні: Ручай ішчасліва-малады; Зажырана-ціхія, як вечар, кусты; Як сонца, што ў хмарах плыве над светам ішчасліва-гаротным.

Аказіянальны характар маюць таксама назоўнікавыя эпітэты. Як вядома, гэтая разнавіднасць тропы кваліфікуецца як эпітэт-прыдатак: Прывольна сонцу-птушанку па хвалях бегчы за чайном; І ў травах спакой свой знаходзяць бадзязі-вятры; Душа-пакутніца баліць; Прывід-князь там, гавораць, жыве. Відавочна, што такі троп забяспечвае паэтычным творам глыбокі падтэкст, выяўляючы разнастайныя эмоцыі аўтара; структурна "кампактныя" прыдаткі ўваходзяць у склад метафары, адбываецца нібы спляценне вобразных сродкаў мовы.

Метафара, як і эпітэт, таксама з'яўляецца адным з прадуктыўных сродкаў выразнасці паэтычнай мовы В. Шніпа. Аўтар выкарыстоўвае яе пераважна для апісання з'яў прыроды, атаясамлівае іх стан, дзеянні, асобныя рухі са станам, дзеяннямі, рухамі чалавека: І на праталіне ля дома насустрач выбегла трава; Пагарэлі ў небе хмары. Вецер з дрэў страсае пыл, спёка сёння гаспадарыць – падпаліла небасхіл; Ля ворыва гамоняць сосны, за мной дыбы ідуць праз луг; Сёння, нібы мама з-пад рукі, раніца глядзіць ішчасліва; Чародку хмар пасе жайрук, на дыдацы іграе вабна. Прыведзеныя метафары нагадваюць такія стылістычны прыём, як уваабленне. Некаторыя лінгвісты правамерна супастаўляюць гэтыя паняцці, сцвярджаючы, што ўваабленне – гэта найвышэйшая ступень выяўлення метафарызацыі. Стварыць такі прыём можна толькі ў выніку тонкай назіральнасці, арыгінальнасці асацыяцый.

Паводле структурна-граматычнага выражэн-

ня ўсе метафары Віктара Шніпа можна падзяліць на тры групы: назоўнікавыя, дзеяслоўныя і прыслоўныя. Назоўнікавая метафара ў сваю чаргу бывае двух відаў (уласна назоўнікавая і генітыўная). Першы від тропы ў паэтычным радку творцы рэдкі, гэта – аднакампанентавыя паструктуры метафары, дзе назоўнік ужыты ў пераносным значэнні, якое ўзнікае ў адпаведным кантэксце: Бохан сонечны з-за небакраю белая бяроза дастае. (Як ярка і маляўніча аўтар апісвае прыгажосць родных краявідаў!)

Генітыўная ж метафара, што складаецца з двух назоўнікаў, адзін з якіх мае прамое значэнне, а другі – пераноснае, з'яўляецца стылеўтваральным сродкам паэтычнай мовы В. Шніпа. Яркасць, арыгінальнасць апісанай з'явы надаецца тут за кошт сінтэзу "прамае + пераноснае": Вогнішча рабінніку дзяўбе [снегі-рок]; Снегу белая ігліца ападае густа з хмар; Маланак светлыя галіны; Патух касцёр зары; На дзідах травы і на крылах лісія; Залатымі манетамі зорак зноўку свеціцца неба над намі; На чорных крылах хваль; Аб сцяну залатую бяроз разбіваецца восеньскі вецер; Чаромхі весня завея мне асвятляе далячынь.

Асабліва каштоўным для развіцця паэтычнай мовы ўвогуле ўяўляецца тое, што большасць прыведзеных назоўнікавых метафар В. Шніпа мае аказіянальны змест, бо, як вядома, аўтарскія тропы-знаходкі выяўляюць схаваныя магчымасці літаратурнай мовы: Вясёлых дымак ласяня; Здрады чорныя вароны; Сowy страху; Што чым далей, тым лёс лес цяжней; І незаўважна сонца роў пакінуў небакраю вулей.

Дзеяслоўныя метафары Віктара Шніпа – вынік атаясамлівання жывога з нежывым, адухаўлення нежывога як вынік умення ўбачыць падабенства ў непадобным на першы погляд ці ўвогуле: Восеньскія дрэвы сціскаюць лісце ў кулак; Услед глядзіць з узгорка вёска; Уздыхаюць дарогі пылам; Цалю дрэвы сонца маладое; Ад марозу пасівелі травы; Трава жыве на валуне, глядзіць расой удалячынь; Холад ля хаты пасе снегірой; Сцежка з рэчкі п'е ваду.

Не меншай, на наш погляд, выразнасцю валодаюць дзеяслоўныя метафары, заснаваныя на пераносе дзеяння з нежывога на нежывое: Снее... над лесам сухім бліскавіца; У іх [рабін], на ўзгорку за сялом, прымёрзлі да нябёс галіны; Пакуль снее на воблаках снег; Прарастаюць зоркі; На доўгім шасце залацее цыбуля, і свеціцца яблыкі ў цесных кашах; Дзе снее туманная восень.

Сярод дзеяслоўных метафар асаблівымі, індывідуальна-аўтарскімі з'яўляюцца тыя, што звязаныя з вобразамі буслоў: Буслы святкуюць дзень вясны; Буслы на захад сонца коцяць па дубах; З раніцаю радзіца бусел над зямлёю.

Трэба адзначыць, што дзеяслоўная метафара ў паэтычным радку В. Шніпа таксама прадуктыўны, а значыць стылеўтваральны моўны сродак. Каштоўны гэты троп тым, што надае ды-

намізм малюнку, перадае рухомасць аўтарскіх эмоцый.

Адметнасцю моўнага стылю паэта з'яўляецца таксама выкарыстанне прыслоўнай метафары. У айчынным мовазнаўстве няма адзінага пункту погляду на гэты троп: некаторыя лінгвісты (В. Іўчанкаў, У. Голуб і інш.) называюць яго эпітэтам, але мы прытрымліваемся думкі Н. Гаўрош, якая лічыць, што "эпітэт – гэта вобразнае азначэнне" [2, 3]. Прыслоўе ж выконвае функцыю акалічнасці; ужытая ў пераносным значэнні гэтая частка мовы выкарыстоўваецца для перадачы аўтарскіх пачуццяў, апісання метафарычных ці неметафарычных дзеянняў, з'яў, прадметаў, асобаў: *Мне з вамі жылося світальна, трывожна, бы ў шторм караблю; Даверліва між дрэў глядзела хата; Ружы антычна цэлі; І нам свяцілі ветла ліхтары; Цмок крычыць і раве невыносна-бясконца; Сядзец на троне вельмі слізка; Смяротны вецер голадна гудзе; Лятае з раю дух святы, звініць пакутна ланцугамі; І глядзіш ты мёртва на пясок; Дзе свеціцца адчайна лістапад.*

Вядома, што прыкмета эмацыйнага стылю пісьменніка – такі троп, як **перыфраз**. Гэта – вобразны апісальны зварот, які адначасова называе і ацэньвае – характарызуе з'явы, прадметы, нават працэсы; у паэтычным радку В. Шніпа ён мае індывідуальна-аўтарскі змест (прычым як назоўнікавая, так і дзеяслоўная разнавіднасці): *Душа – чаромха белая; Дзённік мой – мае далоні, мазалі – мае адзнакі; Бохан сонца бачу я ізноў – Хлеб на чысты стол прынесла маці; Снегірок – вясёлы сын зары; Поле – завірух сталіца; Сівер – грозны гаспадар; Вандроўнік – мудрых фарбай бог* [Язэп Драздовіч]; *Дзе ціхі месяц толькі неба – сваё гняздзечка апявае; Вакно – вітрына майго жыцця; Іду па шырокаму полю – па лёсу свайго далані*. Відавочна, што перыфраз В. Шніпа праменіцца яго непаўторнымі асацыяцыямі, аздабляючы паэтычны радок

Самы прадуктыўны сродак выразнасці паэтычнай мовы Віктара Шніпа – **параўнанне**. Найбольш часта аўтар карыстаецца гэтым сродкам, калі апісвае з'явы прыроды, іх якасці, уласцівасці, стан, дзеянне, абставіны дзеяння: *І ўсё хутчэй плывуць аблогі, нібы адсталі ад нябёс; А зара вялікім пайнем крылы распраменіла шчасліва; Вясна ў цябе вавёркай сядзіць на плечуку; Загарацца свечкамі ў траве кветкі мокрыя, як вочы маці; І травы, нібыта зялёныя хвалі, на міг ускіпелі, заціхлі, зжаўцелі...*

Праз выкарыстанне параўнанняў можна прасачыць, як мяняецца настрой паэта (менавіта ён уплывае на ўспрыманне пэўнай з'явы ў прыватнасці і свету ў цэлым). Паэзіі В. Шніпа ўласцівае паступовае змяненне колеру асацыяцыйнай ніткі ў параўнаннях: у ранній творчасці дамінуюць колеры *залаты, белы, чырвоны, пазней – белы, чорны, сівы*. Гэта вядзе да стварэння глыбокіх, кантраставых па энергетыцы вобразаў: *І сонца патухне, як свечка ў царкве, і цемра, як дым, у наш свет наплыве, і свет наш патоне, як ка-*

мень цяжкі, у чорнае плыні чарнюткай ракі.

Параўнанне – самы дзейсны сродак пры асэнсаванні паэтам уласнага "я", асабістых пачуццяў, што напаўняюць творы. *Канчаецца нашае лета, нібыта з арбіты сыходзіць планета; Цыбулю мамка ў вянкi пляце, нібыта дочкам заплятае косы; Нібы добраму госцю, кожны рад жайрыку.*

Бязлучнікавы тып параўнання ў паэтычным радку прадстаўлены назоўнікамі творнага склоны з прыметнікам-эпітэтам або без яго: *Суседскаю рыжаю кошкай у хату світанне глядзіць; Гайнёю быстраю ляціць за мной мяцельца сівая; А ўпала шышка зоркай; І зоркі з нябёс папайзлі павукамі; Сонца падымалася шчытом.*

Сярод лучнікавых параўнанняў вылучаюцца наступныя тыпы:

1) з апорным кампанентам – дзеясловам (дзеяслоўныя): *Гартаю дні, якія адшумелі, як восяньская мёртвая лістота; Аблюбаваў вятрыска наш пакой, як гаспадар, падлогу ўжо мяце; Сумнае, дымнае лета душу разбівае, як стрэл з пісталета; Пруткі мільгаюць, быццам бліскавіцы, – матуля вяжа...;*

2) з апорным кампанентам – назоўнікам (субстантыўныя): *Першы снег, нібыта шчырасць звонкай маладой зімы; Тут, дзе сонца, як човен у хмарах, як агонь, што гуляе ў пяску; Вечар, і вецер, і сонца, як рана; І зіма, можа, будзе, нібыта турма...; Твой голас, як вада ў пустыні; Жыццё, нібы вожык у тумане; Крыжы, як райскі сад; І споведзь, нібы верш, была; Нібыта анёлы ручныя, бялюткія ружы;*

3) з апорным кампанентам – прыметнікам (прыметнікавыя): *Самота мая незямная, гаркавая, нібы віно...; Самотны, як на снезе апельсін; Няшчасны, як забыты самалёт; Я быў самотны, як дарога; Я грэшны, як вада, дзе спіць атрыта; Нібы цені, знямелыя мы; Тут старая, як вечнасць, дамы; ...залатая, быццам бы агонь, Еўропа. Шэрая, як попел на пустых палях.*

Такім чынам, як сведчыць аналіз фактычнага матэрыялу, стылеўтваральнымі сродкамі паэтычнага стылю В. Шніпа з'яўляюцца метафарычныя эпітэты, усе тыпы метафар, перыфразы, а найбольш – параўнанні. Ва ўсіх тропях дамінуе індывідуальна-аўтарская разнавіднасць, гэта пераконвае ў арыгінальнасці мыслення паэта, нечаканасці яго асацыяцый, якія дапамагаюць ствараць цікавыя, эмацыйныя, яскравыя вобразы.

Літаратура

1. Івченков В. Лінгвістыка тропов Юрия Карапова. – Мінск, 2002.
2. Гаўрош Н. Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы. – Мінск, 1998.
3. Шніп В. Выкраданне Эўропы. – Мінск, 1996.
4. Шніп В. Гронка святла. – Мінск, 1983.
5. Шніп В. Інквізіцыя. – Маладэчна, 2002.
6. Шніп В. На рэштках храма. – Мінск, 1994.
7. Шніп В. Пошук радасці. – Мінск, 1987.
8. Шніп В. Чырвоны ліхтар. – Полацк, 2000.
9. Шніп В. Шляхам ветру. – Мінск, 1990.